

બોચાસણવાસી શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ સ્વામિનારાયણ સંસ્થા
સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા

ઉકેલપત્ર : સત્સંગ પ્રાજ્ઞ - તૃતીયખંડ

પ્રશ્નપત્ર - ૨

(સમય : બપોરે ૨ થી ૫)

રવિવાર, ૧ માર્ચ, ૨૦૧૫

કુલ ગુણ : ૧૦૦

❧ અગત્યની સૂચના ❧

પ્રશ્નપત્રમાં દરેક પેટા પ્રશ્નની જમણી બાજુ દર્શાવેલ ખાનામાં, લખેલા ગુણની પછીના ખાલી ખાનામાં (ગુણ : ૧)
પરીક્ષાર્થીને આપેલ ગુણ લખવાના છે. જો પ્રશ્નનો જવાબ ખોટો હોય તો તે ખાનામાં '૦' (આંકડામાં શૂન્ય) લખવું. ખરાં
(✓) કે ખોટાં (X) ની નિશાની દરેક પેટા પ્રશ્નની ડાબી બાજુની ખાલી જગ્યામાં જ -પ્રશ્ન શરૂ થાય તે પહેલાં કરવી.

વિભાગ : ૧ : 'બ્રહ્મવિદ્યાનો રાજમાર્ગ' નવી આવૃત્તિના આધારે

પ્ર.૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. (કુલ ગુણ ૬)

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ જ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. ૧, ૩ (૧૨૭) ૨. ૧, ૪ (૧૦૧) ૩. ૨, ૩ (૧૧૨)

પ્ર.૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. જીવનમાં કયા ચાર ગુણો સિધ્ધ કરવા જરૂરી છે ? (૩૬)
- જ. ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને માહાત્મ્યજ્ઞાને સહિત ભક્તિ આ ચાર ગુણો જીવનમાં સિધ્ધ કરવા જરૂરી છે.
૨. શ્રીજીમહારાજની મુખ્ય આજ્ઞા કઈ છે ? (૮૬)
- જ. 'નિજાત્માનં બ્રહ્મરૂપમ્' એ શ્રીજીમહારાજની મુખ્ય આજ્ઞા છે.
૩. પ્રમુખસ્વામી મહારાજ આત્મવિચારની કઈ વ્યાખ્યા કહે છે ? (૮૮)
- જ. 'ભગવાનના ધારક એવા સત્પુરુષ તે આપણો આત્મા છે તે વિચાર એટલે આત્મવિચાર.
૪. દિવ્યભાવ દઢ કરવાનો શ્રીજીમહારાજે પ્ર. ૬૩, ૭૨ અને પંચાળા-૪માં શો ઉપાય બતાવ્યો છે ? (૪૪)
- જ. એમના મૂળ સ્વરૂપનો યર્થાથ નિશ્ચય તથા અમનું મનુષ્ય જેવા થવાનું પ્રયોજન તથા એવા થવાની રીતની સ્પષ્ટતા કરવી.
૫. કથાવાર્તાના અભાવે થતું નુકસાન સ્વામીની વાત ૧૨/૭૮ના આધારે જણાવો. (૫૬)
- જ. 'કથાવાર્તા વિના જીવમાં ખોટ રહી જશે.'

પ્ર.૩ પ્રમાણ પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. (કુલ ગુણ ૫)

નોંધ : કૌંસમાં આપેલ મુદ્દો પરીક્ષાર્થીએ ન લખ્યો હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. 'સુખ, શાંતિ, આનંદનો અનુભવ થાય.' (૭૮) જ. (ધર્મની આવશ્યકતા) ધર્મથી લાભ
૨. કુસંગ થકી ને અંતઃશત્રુ થકી નિરંતર ડરતા રહેવું. (૧૮૦)
- જ. સાવધાનીમાં સાતત્ય
૩. 'ભગવાનમાં મનુષ્યભાવ રહી જાય તો કલ્યાણ ન થાય.' (૧૫૮)
- જ. (વર્તન કે પ્રવૃત્તિ સંબંધી મનુષ્યભાવ) મનુષ્યભાવથી ખોટ
૪. 'જે ભગવાનનો ભક્ત હોય તે નિત્યે ભગવાનની માનસીપૂજા કરે.' (૬૭)
- જ. માનસી પૂજા
૫. 'ભગવાન તે ભક્તના બંધનમાં આવે, એને વશ થઈ જાય, એનાથી પણ માત્ર છોટા ન રહે.' (૭૨)
- જ. આત્મનિવેદનરૂપ ભક્તિ

પ્ર.૪ નીચે આપેલા વિષયના ફક્ત તમામ મુખ્ય મુદ્દાઓ જ લખો. (કુલ ગુણ ૪)

નોંધ : અડધા મુદ્દા સાચા લખ્યા હોય તો ૧ ગુણ આપવો.

૧. સ્વામિનારાયણીય સાધનાની વિશેષતાઓ (૧ થી ૫ મુદ્દા લખો) (અનુક્રમણિકા - પેજ. ૧૦)
- જ. (૧) સર્વ શાસ્ત્રના સાર-રહસ્યરૂપે સાધના (૪) જીવોના કલ્યાણાર્થે નિઃસ્વાર્થભાવે ઉપદેશેલી સાધના
(૨) સ્વાનુભવના આધારે પ્રમાણભૂત સાધના (૫) નિઃસંશય અને સચોટ સાધના
(૩) સ્વયં પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણે ઉપદેશેલી સાધના

૨. શ્રવણભક્તિ (અનુક્રમણિકા - પેજ. ૧૧)

- જ. (૧) શ્રવણભક્તિ (કથાવાર્તા)થી લાભ (૩) કથાવાર્તા માટે આગ્રહ
(૨) શ્રવણભક્તિ (કથાવાર્તા) વગર ખોટ (૪) કથાશ્રવણની કળા

પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (પંદરેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. ભક્તિમાં માહાત્મ્યનું તત્ત્વ અને માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિનો ઉપાય (૭૬-૭૭)

- જ. ભક્તિમાં માહાત્મ્યનું તત્ત્વ : સર્વ પ્રકારની ભક્તિમાં ભગવાનના અસાધારણ માહાત્મ્યનું તત્ત્વ ઉમેરવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે. ભક્તિમાં માહાત્મ્ય હોય તો શો લાભ થાય અને ન હોય તો શું નુકસાન થાય છે ? તેની સમજણ મહારાજે વચનામૃતોમાં આપી છે. જેમ કે,

પ્ર. ૭૮ - “પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણ પુરુષોત્તમ ભગવાન તેનો મહિમા અતિશયપણે કરીને સમજે તો તેને ભગવાનની શ્રવણાદિક જે નવધા ભક્તિ તે અચળ રહે.” સા. ૫ - “માહાત્મ્ય વિનાની ભક્તિ હોય તે પણ પરિપક્વ થતી થતી નાશ થઈ જાય છે. અને હદમાં માહાત્મ્યે સહિત ભગવાનની ભક્તિ હોય, તો બીજા કલ્યાણકારી ગુણ ન હોય તોપણ તેના હદમાં સર્વે આવે છે. અને જો માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ જેના હદમાં નથી, તો શમદમાદિક જે કલ્યાણકારી રૂડા ગુણ તે તેના હદમાં છે તોય પણ નહિ જેવા જ છે, કેમ જે, અંતે નાશ પામી જશે. માટે એક માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિ હોય તો તેની વાસના પણ નિવૃત્ત થઈ જાય અને કલ્યાણકારી જે ગુણ તે સર્વે આવીને હૃદયને વિશે નિવાસ કરીને રહે. તે માટે માહાત્મ્યે સહિત ભગવાનની ભક્તિ એ જ વાસના ટાળ્યાનું મહામોટું અચળ સાધન છે.” અં. ૫ - “એવી રીતે માહાત્મ્યે સહિત ભગવાનની ભક્તિ હોય તેમાં તો કોઈ જાતનું વિઘ્ન આવે નહિ અને માહાત્મ્ય જાણ્યા વિના પ્રાકૃતબુદ્ધિએ કરીને જો ભક્તિ કરે તો તેમાં વિઘ્ન આવે છે.” માટે ભક્તિને અચળ રાખવી હોય, ભક્તિમાં કોઈ પ્રકારનું વિઘ્ન આવવા ન દેવું હોય, તો ભક્તિમાં ભગવાનના અસાધારણ માહાત્મ્યનું તત્ત્વ ઉમેરવું જરૂરી છે. એટલે કે ભગવાનની ભક્તિ ભગવાનના અતિશય માહાત્મ્યે જ્ઞાને સહિત કરવાની છે.

માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિનો ઉપાય : ભગવાનના અતિશય માહાત્મ્યે સહિત અસાધારણ ભક્તિ કેવી રીતે ઉદય થાય તે સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે : વર. ૩ - “એવી રીતે ચાર પ્રકારના જે મોટાપુરુષ કહ્યા તેમાં જે વીજળીના અગ્નિ જેવા તથા સમુદ્રના અગ્નિ જેવા મોટાપુરુષ છે, તેમની સેવા જો પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને મન-કર્મ-વચને કરે તો તે જીવના હૃદયમાં માહાત્મ્ય સહિત ભક્તિ આવે છે.” અં. ૫ - “શુક-સનકાદિક જેવા જે મોટા પુરુષ તેની જે સેવા ને પ્રસંગ તેમાંથી માહાત્મ્યે સહવર્તમાન એવી જે ભક્તિ તે જીવના હૃદયમાં ઉદય થાય છે.” આમ, સાધકના હૃદયમાં માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિનો ઉદય થાય તે માટે સત્પુરુષનો પ્રસંગ અનિવાર્ય છે. એમના સાંનિધ્યમાં રહેવાથી સહેજે જ સાચી ભક્તિનાં પૂર્વોક્ત વિભિન્ન અંગોને જીવનમાં યથાર્થ રીતે આત્મસાત્ કરવાની પ્રેરણા અને શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્પુરુષ થકી જ ભક્તિનું સંરક્ષણ, પોષણ અને સંવર્ધન થાય છે. અથવા

૨. સ્વામિનારાયણીય સાધનાની સફળતા (૨૦-૨૧) : કોઈ પણ સાધક સ્વામિનારાયણીય સાધના સાચી રીતે અને સંપૂર્ણપણે કરે તો તેના પર શ્રીજી મહારાજ અને પ્રગટ ગુરુહરિનો ૧૦૦% રાજીપો થાય જ. સંપૂર્ણ સાધનાની સંપૂર્ણ સફળતા એટલે શ્રીજીમહારાજ અને પ્રગટ ગુરુહરિનો ૧૦૦% રાજીપો એમનો યથાર્થ અને સંપૂર્ણ રાજીપો અને પરિણામે એમની કૃપા તો ઘણુંબધું સિદ્ધ કરી આપે છે. જો શ્રીજીમહારાજ અને પ્રગટ ગુરુહરિનો સંપૂર્ણ રાજીપો થાય, તો સ્વભાવ-દોષ-વાસનાથી મુક્ત થવાય, એકાંતિક ધર્મ સિદ્ધ થાય અને

જીવન્મુક્તિની સ્થિતિ અનુભવાય. જો સંપૂર્ણ સાધનાની ફલશ્રુતિ સંપૂર્ણ રાજીપો હોય અને સંપૂર્ણ રાજીપાનું ઉપરોક્ત ફળ હોય તો એનો અર્થ એ થાય છે કે સાચી સાધનાની સાચી અને સંપૂર્ણ સફળતા પણ એ જ જીવન્મુક્તિની અર્થાત્ જીવતા હોવા છતાં સંદેહે મુક્ત-પણાની અનુભૂતિ જ છે. તેથી એવું કહી શકાય કે સંપૂર્ણ સાધનાની ફલશ્રુતિ રૂપે સંપૂર્ણ રાજીપાના પરિણામે સાધકને જીવન્મુક્તપણાનો અનુભવ થાય એટલે કે - આત્મા-પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય. (વચ. પ્ર. ૨૩; મ. ૮, ૬૨) દ્વન્દ્વોમાં સ્થિરતા સમતા રહે. (વચ. લો. ૧૦, પં. ૧, મ. ૧) છતે દેહે અક્ષરધામમાં છીએ એવું અખંડ અનુભવાય. (વચ.મ. ૨૮; અં. ૨, ૭) અહીં જ અક્ષરધામ અને અક્ષરધામના અધિપતિ ક્ષણમાત્ર અને અણુમાત્ર દૂર નથી એવું મનાય. (વચ. સા. ૧૦) જીવન્મુક્તપણાની આવી સ્થિતિ એ જ સ્વામિનારાયણીય સાધનાની સાચી સફળતા છે. જો આવી સ્થિતિનો અનુભવ ન થાય તો સાધકને ખ્યાલ રહેવો જોઈએ કે સાધનામાં કંઈક ખૂટે છે, કાં તો સાધનાની રીતમાં ક્યાંક ભૂલ છે અથવા તો હજુ સાધના અધૂરી છે. તેથી સાધકે સાધનાની આ ફલશ્રુતિને નજર સમક્ષ રાખીને પોતાની સાધનામાં સતત સુધારો કરતા રહીને તેની સંપૂર્ણતાને પહોંચવા માટે સતત જાગૃતિપૂર્વક પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. છતે દેહે જીવન્મુક્તપણાનો અનુભવ કર્યા પછી જીવનના અંતે વિદેહમુક્તિની અર્થાત્ અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ થાય. (વચ. પ્ર. ૧, ૧૨, ૨૧) એ જ આત્યંતિક મુક્તિ છે. પછી એને કોઈ માયિક ઉપાધિ વળગતી નથી. (વચ. અમ. ૨) જન્મ-મરણના ભવચક્રમાંથી એનો આત્યંતિક છુટકારો છે. અહીં એક સ્પષ્ટતા કરવી ઘટે કે કદાચ સાધકને કોઈ પણ કારણસર ઉપરોક્ત જીવન્મુક્તિની સ્થિતિનો અનુભવ ન થાય, પરંતુ એનો જો આવો પ્રામાણિક પુરુષાર્થ ચાલુ હોય તો ભગવાન અને સંત એને અંતકાળે પણ મદદ કરીને વિદેહમુક્તિ અપાવે છે. (વચ. પ્ર. ૭૦) કદાચ કોઈને એવો પ્રામાણિક અને પૂરતો પુરુષાર્થ ન હોય તો મહારાજ પુનઃ સત્સંગમાં જન્મ અપાવીને બાકીની કસર દૂર કરાવીને અંતે અક્ષરધામમાં લઈ જાય છે. વસ્તુતઃ તો ઉત્કૃષ્ટ સાધકે સાધનાની સફળતારૂપે શ્રીજીમહારાજ અને પ્રગટ ગુરુહરિનો સંપૂર્ણ રાજીપો, અને પરિણામે જીવન્મુક્તિની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવાના જીવનધ્યેય સાથે શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસપૂર્વક સાધનામાં મંડી પડવું જોઈએ. એને સંપૂર્ણ સફળતાથી જરાય ઓછું ન ખપે. તે ૯૯.૯૯% રાજીપાથી પણ સંતોષ ન માને. એણે તો ૧૦૦% રાજીપો અને ૧૦૦% જીવન્મુક્તિની સ્થિતિનો અનુભવ મળે તો જ સંતોષ માનવો જોઈએ. એ માટે સાધનાની સફળતાના સિદ્ધાંતો સમજીને જીવનમાં આત્મસાત્ કરવા જોઈએ.

૩. મનુષ્યભાવ એટલે શું ? અને સ્વરૂપ સંબંધી મનુષ્યભાવ એટલે શું ? (૧૫૪-૧૫૫)

મનુષ્યભાવ એટલે શું ? : શ્રીજીમહારાજ મનુષ્યભાવની વ્યાખ્યા સમજાવતાં વચ. લો. ૧૮માં કહે છે : “મનુષ્યભાવ તે શું ? તો કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, આશા, તૃષ્ણા ઈત્યાદિક અંતઃકરણના ભાવ છે; તથા હાડ, ચામ, મળ, મૂત્રાદિક તથા જન્મ, મરણ, બાળ, યૌવન, વૃદ્ધ એ સર્વે દેહના ભાવ; ઈત્યાદિક જે મનુષ્યભાવ તે સર્વે ભાવને ભગવાનને વિશે પરઠે છે.” મનુષ્યભાવ એટલે દિવ્ય એવા ભગવાન અને ગુણાતીત સંતને મનુષ્ય જેવા માયિક માની લેવા. તેમનામાં સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય, સામર્થ્ય, તેજ, સુખ, દિવ્યતા વગેરે હંમેશાં હોવા છતાં, આપણને દેખાતાં ન હોવાને લીધે તેમનામાં તે નથી, એમ માનવું એ મનુષ્યભાવ. એવી જ રીતે એમના સ્વરૂપમાં ઉપરોક્ત માયિક અંતઃકરણના ભાવો કે દૈહિક ભાવો ત્રિકાળમાંય ન હોવા છતાં, આપણને દેખાતા હોવાને લીધે તે તેમનામાં છે, એવું માની લેવું એ મનુષ્યભાવ. ભગવાન અને સંત જીવોના કલ્યાણને અર્થે જ પોતાનાં ઐશ્વર્યાદિકને છુપાવી રાખે છે પણ દેખાડતા નથી અને મનુષ્યના ભાવો ગ્રહણ કરીને દેખાડે છે. તેથી તેઓ જે દિવ્યતા નથી દેખાડતા, તે તેમનામાં નથી એમ માનવું; અને જે પ્રાકૃતભાવો ગ્રહણ કરીને દેખાડે છે, તે તેમનામાં છે એમ માની લેવું; એ જ મનુષ્યભાવ છે.

મનુષ્યભાવના મુખ્યત્વે નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે :

૧. સ્વરૂપ સંબંધી મનુષ્યભાવ

ભગવાન અને ગુણાતીત સંતના સ્વરૂપમાં જ સંશય થાય તે સ્વરૂપ સંબંધી મનુષ્યભાવ છે. આ પ્રકારના મનુષ્યભાવવાળાને સંશય રહ્યા કરે કે, શ્રીજીમહારાજ સર્વોપરી ભગવાન હશે કે નહિ હોય ? ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મ હશે કે નહિ હોય ? બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગતજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ અને વર્તમાનકાળે પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ સાક્ષાત્ અક્ષરબ્રહ્મ હશે કે નહિ હોય ? શ્રીજીમહારાજ વર્તમાનકાળે પ્રમુખસ્વામી મહારાજમાં પ્રગટ હશે કે નહિ હોય ? અર્થાત્ શ્રીજીમહારાજનું પ્રગટપણું પ્રમુખસ્વામી મહારાજ દ્વારા હશે કે નહિ હોય ?

શ્રીજીમહારાજ અને સમગ્ર ગુણાતીત ગુરુઓ અનાદિથી માયાપર દિવ્ય, ગુણાતીત હશે કે નહિ હોય ? તેઓ સર્વશક્તિમાન, સાકાર, સર્વજ્ઞ, સર્વાતર્યામી, સર્વત્ર, સર્વવ્યાપક, સર્વકર્તાહર્તા, સર્વનિયંતા હશે કે નહિ હોય ? આ રીતે એમનાં સ્વરૂપ સંબંધી સંદેહ રહ્યા કરે, એમનાં સ્વરૂપમાં શંકા-કુશંકા કે તર્ક-કુતર્ક થયા કરે, એ સ્વરૂપ સંબંધી મનુષ્યભાવ છે. અથવા

૪. ધર્માદિક ચારેય ગુણોની અપેક્ષા છતાં ભક્તિનું પ્રાધાન્ય (૩૭-૩૮)

૪. શ્રીજીમહારાજ વચ. પ્ર. ૧૮માં ધર્મ, જ્ઞાન (આત્મનિષ્ઠા), વૈરાગ્ય અને ભક્તિની પરસ્પર કેવી અપેક્ષા છે, તે સમજાવીને અંતે નિણય આપતાં કહે છે : “એવી રીતે આત્મનિષ્ઠા આદિક જે ચાર ગુણ તેમને એકબીજાની અપેક્ષા છે.” આમ, ધર્માદિક ચારેય ગુણોની પરસ્પર એકબીજાને અપેક્ષા છે, તેમ છતાં મહારાજ વચનામૃતમાં અનેક વાર કહે છે કે અન્ય ત્રણ ગુણો કરતાં ભગવાનની ભક્તિનું સવિશેષ પ્રાધાન્ય છે. અહીં આપણે બે સંદર્ભો વિચારીએ : મ. ૧૦ - “ભક્તિને વિષે દૈવત ઘણું છે અને જ્ઞાન-વૈરાગ્યમાં દૈવત તો છે પણ ભક્તિ જેટલું નથી અને ભક્તિ તો અતિ દુર્લભ છે... એવી ભક્તિ છે તે જ પરમપદ છે. માટે આવી રીતની જે ભક્તિ તે જ્ઞાન-વૈરાગ્ય થકી અધિક છે. મ. ૩૨ - “આત્મનિષ્ઠા, વૈરાગ્ય ને ધર્મ તે તો ભગવાનની ભક્તિનાં સહાયરૂપ ઉપકરણ છે, પણ ભગવાનની ભક્તિ વિના એકલો વૈરાગ્ય તથા આત્મનિષ્ઠા તથા ધર્મ તે જીવને માયા તર્યાનું સાધન નથી અને જો અતિશય ધર્મ આત્મનિષ્ઠા ને વૈરાગ્ય ન હોય ને એકલી ભગવાનની ભક્તિ હોય, તોપણ એ જીવનું કલ્યાણ થાય ને માયાને તરે, એટલો ધર્માદિક થકી ભક્તિને વિષે વિશેષ છે.” આ રીતે અન્ય સાધનો કરતાં ભક્તિની વિશેષતા હોવાને લીધે જ શ્રીજીમહારાજ વચ. મ. ૨૬ માં કહે છે : “ભગવાનના ભક્તને તો ભગવાનની ભક્તિ કરતાં આત્મજ્ઞાન તથા વૈરાગ્ય તથા ધર્મ તે જો અંતરાય કરતાં હોય, તો તેને પણ પાછા પાડીને ભગવાનની ભક્તિનું જ મુખ્યપણું રાખવું અને જો ભક્તિને વિષે સહાયરૂપ થતા હોય તો એ ઠીક છે, એમ સમજે તે જ ભગવાનનો પૂરો ભક્ત કહેવાય.”

પ્ર.૬ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર વિસ્તૃત નોંધ લખો.

(પચીસથી ત્રીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ ૧૦)

નોંધ : જ્યાં પણ શાસ્ત્રોના પ્રમાણ નંબર આવતા હોય ત્યાં પરીક્ષાર્થીએ તે નંબર ન લખ્યા હોય તો પણ પૂરા ગુણ આપવા.

૧. સેવાભક્તિ : સેવાની મહત્તા અને આવશ્યકતા (૬૧-૬૪) શ્રીજીમહારાજ સેવાનો મહિમા સમજાવતા ‘શ્રીહરિચરિત્રામૃતસાગર’માં કહે છે : “ભરતખંડમાં મનુષ્ય તન પામી હરિ-સેવામાં ક્યારેય યોગ ન આવ્યો, તો બ્રહ્માંડ જેટલું કનક મળે તોપણ છૂટી પડ્યું છે. બીજી સેવામાં ચિત્ત નહિ દઈને જેણે હરિની સેવા કરી છે, તે પળે પળે બ્રહ્માંડ જેટલું સોનું કમાયો છે. હરિની સેવાથી તેનું માયિક તન દિવ્ય થઈ જાય છે.” (પૂર : ૮, તરંગ : ૨૮) “સત્સંગની સેવા તે ધ્યાન અને તપ કરતાં અધિક છે. કોટિ વરસનાં તપ અને ધ્યાનથી જે ફળ થાય, તે એક દિવસની સત્સંગ-સેવામાં સમાઈ જાય છે.” (પૂર : ૧૧, તરંગ : ૫૨) “સેવા સમાન કોઈ કસોટી નથી. સેવા બધાંય સાધનોનું મૂળ છે.” (પૂર : ૧૧, તરંગ : ૫૭) “સમાધિ, ધ્યાન, ધારણા, જપ, તપ, તીર્થ, દાન, પુણ્ય અને આત્મનિષ્ઠા એ બધાંય સાધનોનું ફળ સેવા છે. સેવા વિનાનાં સાધન તે ફળ વિનાનાં વૃક્ષ જેવાં છે.” (પૂર : ૧૧, તરંગ : ૬૦) “દુઃખી સંતની સેવા કરે તે ધ્યાનમાં મૂર્તિનો સાક્ષાત્કાર કરે તેના કરતાં પણ અધિક છે.” (પૂર : ૧૩, તરંગ : ૧૫) આમ, અન્ય સાધનો કરતાં સેવાનું વિશેષ મહત્ત્વ છે. વસ્તુતઃ સેવા એક વિશિષ્ટ પ્રકારની સાધના છે. સામાન્યતઃ એકાંતમાં ધ્યાન, જપ, તપ, શાસ્ત્રપઠન વગેરેની સાધના થતી હોય છે, પરંતુ એમાં પ્રાયઃ સ્વભાવને ઘસારો આવતો જ નથી. કોઈની સાથે કોઈ પ્રકારનું ઘર્ષણ થવાનો પ્રસંગ જ ઊભો થતો નથી. આવા સંજોગોમાં સાધકને પોતાને ખ્યાલ જ આવતો નથી કે પોતાનામાં અહં-મમત્વ, રાગ-દ્વેષ, માન, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, અસૂયા, મત્સર આદિક સ્વભાવો પડેલા છે. જ્યાં સુધી સ્વભાવોનું દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી તે દબાયેલા રહે, પણ તેને ટાળવાનો વિચાર જ ન આવે અને તે માટે પ્રયત્ન પણ ન થાય. તેથી પોતાના સ્વભાવોનું દર્શન થાય, યોગ્ય નિદાન થાય ને પછી તે ટાળવાનો પ્રયત્ન થાય તે માટે સેવા કે પ્રવૃત્તિ એ એક અદ્ભુત આયોજનપૂર્વકની સાધના પદ્ધતિ છે. શ્રીજીમહારાજનો સાધના વિષયક આ ઉત્કૃષ્ટ મત હતો, એટલે જ તેમણે પોતે સેવા-પ્રવૃત્તિ કરી છે અને પરમહંસો પાસે પણ સેવા-પ્રવૃત્તિ કરાવી છે. તેમણે સદાવ્રતો ચલાવવાની, વાવ-તળાવ ખોદાવવાની સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ તથા સમૈયા-ઉત્સવો કે મંદિરોની પ્રવૃત્તિમાં ગૃહસ્થો હરિભક્તોને તો જોડ્યા છે, પરંતુ પરમહંસોને પણ જોડ્યા છે. સખત

અને સતત સેવા-પ્રવૃત્તિમાં સૌને વ્યસ્ત રાખ્યા છે. સેવાનો મહિમા અને સેવા કરવાની સાચી રીત પણ સમજાવી છે. શ્રીજીમહારાજની રુચિ સમજીને સૌ પરમહંસો અને હરિભક્તો પોતાનું મનગમતું મૂકીને દિલથી ઉત્સાહપૂર્વક અનેક વિધ સેવા-પ્રવૃત્તિમાં જોડાયા પણ છે. શ્રીજીમહારાજના હૃદયગત અભિપ્રાયને સમજનારા અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી જીવનભર મંદિરની, સત્સંગની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિ-સેવામાં જોડાયા છે અને તેમણે બીજાને પણ સેવામાં જોડ્યા છે. શ્રીજીમહારાજ અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના પગલે પગલે ચાલીને બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગતજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્રીજી મહારાજ, બ્રહ્મસ્વરૂપ યોગીજી મહારાજ પણ જીવનમાં અંતિમ શ્વાસ સુધી સેવામાં વ્યસ્ત રહ્યા છે. પ્રગટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રમુખસ્વામીએ પણ બાળપણથી માંડીને આજ સુધી સતત અને સખત અનેકવિધ સેવા-પ્રવૃત્તિ કરી છે અને બીજા પાસે પણ કરાવી છે. શ્રીજીમહારાજ અને ગુણાતીત ગુરુઓનો સાધના-વિષયક આ જ ઉચ્ચતમ આદર્શ અને અભિપ્રાય છે. એમણે આ જ કર્યું છે અને પોતાના આશ્રિતો પાસે પણ આ જ કરાવ્યું છે. સેવાની આ ભીડાભક્તિમાં જ સાચું ઘડતર અને ચણતર થાય છે. આ ભીડામાંથી છટકવાની વૃત્તિ હશે તો યથાર્થ ઘડતર પણ નહિ થાય, સ્વભાવો પણ નહિ ટળે અને ભગવાનનો કે ગુણાતીત સંતનો સાચો રાજીપો પણ નહિ મળે. જગત સંબંધી પ્રવૃત્તિ બંધનનું કારણ છે, જ્યારે ભગવાન સંબંધી પ્રવૃત્તિ તો મુક્તિનું કારણ છે. તેથી આ પ્રવૃત્તિ કર્યા વગર છૂટકો જ નથી. સેવા-પ્રવૃત્તિની અનિવાર્યતા સમજાવતાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજ કહે છે : “મહારાજે ઉપાસનામાં રહેવા સારુ ત્યાગનો પક્ષ મોળો પાડીને પણ મંદિરો કરાવ્યાં છે. જો મહારાજને આ પ્રવૃત્તિ ન કરાવવી હોત, તો બધાને પાછી વૃત્તિ વાળીને ધ્યાનમાં બેસવાની જ વાત કરી હોત. પ્રવૃત્તિમાં શા માટે જોડ્યા ? શ્રીજીમહારાજ, ગુણાતીતાનંદ સ્વામી, ભગતજી મહારાજ, શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજે આ જ કર્યું છે. કોઈ ધ્યાનમાં ઊંડા ઊતરીને બેસી નથી રહ્યા. કેવળ ધ્યાનમાં તો આળસ અને દેહાભિમાન જ વધશે. ધ્યાન કરવું, આત્મવિચાર કરવો એ બધું જરૂરી છે, એની ના નથી, પરંતુ મુખ્ય વાત તો સત્પુરુષની આજ્ઞા પ્રમાણે આ સેવા છે. એ કરશો તો સુખ આવશે, સમાસ થશે અને બ્રહ્મરૂપ થવાશે. એમની આજ્ઞાથી જેમાં જોડાઈએ એ બ્રહ્મરૂપ થવાનું સાધન છે. ભગતજી મહારાજ તો ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પાસે જ્ઞાન શીખવા જ આવેલા. એમને પણ ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કારખાનામાં નાખ્યા. સેવા કરાવી. પથ્થર ઊંચકાવ્યા. શાસ્ત્રીજી મહારાજ પણ સૌને મંદિરના કારખાનામાં, સેવામાં જોડતા. યોગીજી મહારાજ તો યુવાનો પાસે પણ ખેતરમાં કાંકરા વિણાવતા, સંડાસ-બાથરૂમ ધોવરાવતાં. માટે મોટામાં મોટી વાત એ છે કે સત્પુરુષની આજ્ઞા. એમની આજ્ઞામાં બધુંજ આવી ગયું.” “સ્થિતિ કરવાની છે, એની ના નથી, પરંતુ મનધારી સ્થિતિ નહિ થાય; સત્પુરુષની આજ્ઞા પ્રમાણે સેવા કરશો તો સ્થિતિ થશે, બ્રહ્મરૂપ થવાશે. સત્પુરુષ અને એમની આજ્ઞા ગૌણ ન થવાં જોઈએ, કારણ કે એમની દૃષ્ટિ વગર બ્રાહ્મીસ્થિતિ નહિ થાય. માટે સત્પુરુષની આજ્ઞા મુખ્ય રાખવી. એમની આજ્ઞા ગૌણ કરીને મનધારી બીજી કોઈ સાધના કરવાની જરૂર નથી.” “જો આ પ્રવૃત્તિમાં નહિ ભળો અને પોતાની મેળે, પોતાની માની લીધેલી અલૌકિક સ્થિતિમાંથી બહાર નહિ નીકળો, તો અંધારામાં અટવાઈ જશો, કંઈ ગોટાળા વાળશો. આ માયાના અંધકારમાથી બહાર નીકળવા માટે જ આ પ્રવૃત્તિ છે. હકીકતમાં તો આ પ્રવૃત્તિ કહેવાય જ નહિ. આ જગત સંબંધી પ્રવૃત્તિ નથી, આ તો ભગવાનને રાજી કરવાની પ્રવૃત્તિ છે. તેથી આ પ્રવૃત્તિ પણ નિવૃત્તિ જ છે. આ તો ભગવાન અને સંતની તથા એમના સંબંધવાળા સંતો-ભક્તોની સેવા છે. આ સેવા આપણા માટે ખૂબ અગત્યની વસ્તુ છે. એનાથી જ ભગવાન અને સંત રાજી થશે અને તેઓ રાજી થશે તો જ આપણે જે મોક્ષનું કાર્ય સિદ્ધ કરવા આવ્યા છીએ તે સિદ્ધ થશે.” આ પ્રમાણે આધ્યાત્મિક સાધનામાં અત્યંત આવશ્યક એવી સેવા બહુ મોટાં પુણ્યવાળાને મળે છે, પણ થોડાં પુણ્યવાળાને મળતી નથી, એમ શ્રીજીમહારાજ વચ. મ. ૫૮માં કહે છે.

૨. સાધનામાં સાતત્યની આવશ્યકતા : સ્વધર્મનિષ્ઠામાં સાતત્ય (૧૭૭-૧૭૮)

- જ. સાધનાની સફળતાના આ તૃતીય સિદ્ધાંત ‘સ્વધર્મનિષ્ઠા’માં સ્વધર્મ અર્થાત્ ભાગવતધર્મ કે એકાંતિક ધર્મનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનો નિર્દેશ મહારાજે વચનામૃતો (વચ. પ્ર. ૨૧, મ. ૧૫)માં કર્યો છે. એકાંતિક ધર્મ અંતર્ગત ભક્તિનાં વિવિધ અંગો-ઉપાંગો, ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું પણ સાતત્ય જાળવી રાખવાનું મહારાજે સમજાવ્યું છે. જેમ કે, (૧) ભક્તિમાં સાતત્ય : ભક્તિનું સાતત્ય રહે અર્થાત્ ભક્તિ અચલ, અડગ અને દૃઢ રહે, તેમાં કોઈ પ્રકારનું વિખન ન આવે તે માટે મહારાજે નિર્દેશ ઘણાં વચનામૃતો (વચ. પ્ર. ૭૮, સા. ૫, અં. ૫)માં કર્યો છે. વળી, ભક્તિનાં વિવિધ અંગોનું પણ સાતત્ય જાળવી રાખવાનો નિર્દેશ પણ અનેક વચનામૃતમાં કર્યો

છે, જેની સ્પષ્ટતા આપણે વિવિધ પ્રકારની ભક્તિના નિરૂપણ વખતે કરી છે. તેથી અહીં એનું પુનરાવર્તન નહિ કરીએ. અહીં અન્ય કેટલાક સંદર્ભો દ્વારા ભક્તિના સાતત્યનો મહારાજે જે સંકેત આપ્યો છે તે સમજીએ : નિરંતર ભગવાનની ભક્તિ કરવી. (વચ. પ્ર. ૨૫) ભગવાનનાં લીલાચરિત્ર સંભારી રાખવા. (વચ. પ્ર. ૩, ૩૮, મ. ૩૫) ભગવાનનું ધ્યાન કરતાં મૂર્તિ ન દેખાય, સો વર્ષ સુધી ન દેખાય, તોપણ કાયર થઈને ધ્યાન મૂકી ન દેવું. પરંતુ ભગવાનની મૂર્તિને ધારવાનું ચાલુ રાખવું. (વચ. પ્ર. ૫, ૧૫) ખાતાં-પીતાં, ના'તાં-ધોતાં, ચાલતાં, બેસતાં, ઊઠતાં એમ સર્વે ક્રિયામાં ભગવાનની મૂર્તિનું ચિંતવન કરવું, ભગવાનની મૂર્તિમાં અખંડવૃત્તિ રાખવી, ભગવાનનું સ્મરણ કરવું. (વચ. પ્ર. ૨૧, ૨૨, ૨૩) આવી રીતે નિત્ય ભગવાનની માનસીપૂજા કરજ્યો. (વચ. અં. ૨૩) આ સંદર્ભોમાં મહારાજ ભક્તિનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનું સૂચવે છે. (૨) **ધર્મમાં સાતત્ય** : ભક્તિના સહાયક એવો ધર્મ પણ સતત જાળવી રાખવાની સલાહ મહારાજ આપે છે. જેમકે, ગમે તેવો આપત્કાળ પડે અથવા અમે આજ્ઞા કરીએ તોપણ તમારે પોતાના ધર્મમાંથી ચળવું નહિ. પોતાના ધર્મથી ચલાયમાન થઈને પરમેશ્વરની પૂજા કરવી એ ઠીક નહિ. (વચ. સા. ૯) કામનું મૂળ ઊખડી જાય તોપણ બ્રહ્મચર્યાદિક નિયમમાંથી કોઈ રીતે ડગવું નહિ. (વચ. લો. ૧) દેહ-ઈન્દ્રિયાદિકની ક્રિયાઓ પોતાને વિશે ન માને તોપણ પંચવર્તમાનના નિયમમાં લેશમાત્ર ફેર પડવા દે નહિ. (વચ. લો. ૧) પોતાના ઈષ્ટદેવે જે નિયમ ધરાવ્યા હોય તે પોતાના શિર સાટે દઢ કરીને પાળે પણ એ ધર્મના કોઈ દિવસ ત્યાગ ન કરે. (વચ. મ. ૬૧) નિર્માન આદિક વર્તમાનમાં કોઈ દિવસ ચૂક પડવા દેશો નહિ. (વચ. જે. ૩) મારી બાંધેલી જે ધર્મમર્યાદા તેને જ્યાં સુધી દેહની સ્મૃતિ રહે ત્યાં સુધી તમારે સર્વ પ્રકારે રાખવી. (વચ. જે. ૪) ઉપરોક્ત સર્વ સંદર્ભોમાં ધર્મનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનો નિર્દેશ જોવા મળે છે. (૩) **જ્ઞાનમાં સાતત્ય** : ભક્તિના સહાયક અંગ તરીકે આત્મનિષ્ઠારૂપ જ્ઞાનનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનો નિર્દેશ તો મહારાજે અનેકાનેક વચનામૃતોમાં કરેલો છે. અહીં આપણે ભાવાર્થરૂપે થોડાક સંદર્ભો જોઈએ : ત્રણ દેહ અને ત્રણ અવસ્થા તેથી પર અને સત્તારૂપ એવો જે પોતાનો આત્મા તે રૂપે નિરંતર વર્તે. (વચ. પ્ર. ૪૭) પોતાના આત્માનું બ્રહ્મરૂપે દર્શન થાય અને તે વિશે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણનું દર્શન થાય તેને એવો અનુભવ થાય છે જે, ‘હું આત્મા છું જે અને મારે વિશે પરમાત્મા અખંડ રહ્યા છે,’ એવી રીતે અખંડ સ્થિતિ રહે એ આત્મનિષ્ઠાની અતિ ઉત્તમ દશા છે. (વચ. મ. ૬૨) આ સંદર્ભોમાં શ્રીજીમહારાજ આત્મનિષ્ઠારૂપ જ્ઞાનનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનું સૂચવે છે. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી પણ કહે છે : “આઠે પહોરે ભજન કરવું જે, હું દેહ નથી ને દેહમાં રહ્યો એવો જે હું આત્મા છું, બ્રહ્મ છું, અક્ષર છું ને મારે વિશે પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ પ્રગટ પ્રમાણ અખંડ રહ્યા છે.” (સ્વા. વા. ૩/૩૪૨) “હું આત્મા છું અક્ષર છું. એમ જો નિરંતર કર્યા કરે તો એ અક્ષરભાવને પામી જાય છે.” (સ્વા. વા. : ૬/૨૩) (૪) **વૈરાગ્યમાં સાતત્ય** : ભક્તિના સહાયક અંગ તરીકે વૈરાગ્યનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનું મહારાજ કહે છે. જેમ કે, ઉત્તમ વૈરાગ્યવાળો ક્યારેય વ્યવહારમાં લોપાય નહિ, શબ્દાદિક પંચવિષય એને લોપી શકે નહિ, એનો ત્યાગ ક્યારેય મોળો ન પડે, દેશકાળાદિક કઠણ આવી પડે તોપણ એની સમજણ મોળી પડે નહિ. (વચ. પ્ર. ૨) જ્ઞાનાંશનો જે વૈરાગ્ય તેનો ક્યારેય નાશ થાય નહિ, તે ક્યારેય ક્ષીણ ન થાય. (વચ. પ્ર. ૭૩, અં. ૨૪) આ રીતે સ્વધર્મનિષ્ઠા એટલે કે એકાંતિક ધર્મ અંતર્ગત વિવિધ પ્રકારની ભક્તિ તથા તેના સહાયક એવા ધર્મ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનું સાતત્ય જાળવી રાખવાનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ મહારાજે કરેલો છે.

વિભાગ ૨ : અક્ષરબ્રહ્મ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ભાગ ૧ તથા ૨ નવી આવૃત્તિના આધારે

(ભાગ - ૧ પાના નં. ૧ થી ૫૫૧, પરિશિષ્ટ - ૩ પાના નં. ૫૮૩ થી ૫૮૯, ભાગ - ૨ પાના નં.

૨૭૯ થી ૪૧૭, પરિશિષ્ટ - ૧ પાના નં. ૪૧૮ થી ૪૩૦, પરિશિષ્ટ - ૩ પાના નં. ૪૫૫ થી

૪૬૪, પરિશિષ્ટ - ૪ પાના નં. ૪૬૫ થી ૪૭૩)

નોંધ :- (૧) પ્રશ્ન: ૭ થી ૧૦ માટે અત્રે આપેલા ઉકેલપત્રમાં ફક્ત મુદ્દા જ આપ્યા છે. પરીક્ષાર્થીની રજૂઆત તથા વિચારધારા પ્રમાણે ગુણ આપી શકાય. મુદ્દાની સામે આપેલા અંક ગ્રંથનો ભાગ અને પાના નંબર દર્શાવે છે. (૨) અત્રે આપેલા પ્રસંગો અભ્યાસક્રમના આધારે તૈયાર કરેલા હોવાથી તે જ પ્રસંગો માન્ય ગણવા. તે સિવાયના પ્રશ્નને અનુરૂપ પ્રસંગો પરીક્ષાર્થીએ લખ્યા હોય પણ અત્રે આપેલા ન હોય તો પુસ્તકમાં ચેક કરો. તે પ્રસંગ અભ્યાસક્રમનો છે કે નહિ ? જો અભ્યાસક્રમનો પ્રસંગ હોય તો તેના ગુણ આપવા અને તરત જ ફોન દ્વારા કાર્યાલયનું ધ્યાન દોરો.

પ્ર.૭ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક વિષય ઉપર મુદ્દાસર નોંધ લખો. (ત્રીસેક લીટીમાં)
(કુલ ગુણ : ૧૨)

નોંધ : બે પ્રસંગ વર્ણનાત્મક અને બે થી ત્રણ જ લીટીમાં ઉલ્લેખ હોય તેવા બીજા ચાર પ્રસંગ સાથે કુલ છ પ્રસંગ હોવા જરૂરી છે.

૧. **સ્વધામગમન બાદ સ્વામીશ્રીએ દિવ્યદેહે દીધેલાં દર્શન**
૧. ખરેડામાં મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા કરવાનું આપેલું વચન સ્વામીશ્રીએ દિવ્યદેહે પધારીને પાળ્યું. ૨/૪૦૮,૪૦૯.
૨. ખોખરાના હરિભક્ત ઘેલા પટેલને દર્શન. ૨/૪૦૯.
૩. ઉપલેટામાં લાલાભાઈના દીકરા રામને દિવ્ય દર્શન દઈ ગોળનું ભીલું આપ્યું. ૨/૪૦૯
૪. ગામ ચૂડવામાં ખવાસ કાનજીને ખળાવાડમાં દિવ્યદર્શન. ૨/૪૧૦
૫. ગામ જૂની સાંકળીમાં સુથાર ગોવિંદને દર્શન દઈ દેહત્યાગની વાત કરી. ૨/૪૧૦
૬. ગામ ભાયાવદરમાં દુર્લભજી મહેતાને દર્શન ‘અમે તો સદાય સત્સંગમાં રહ્યા છીએ. ઓળખે તેને જરાય છેટે નથી.’ ૨/૪૧૧
૭. વડાળના વિપ્ર રામજી ભટ્ટને દર્શન - ‘અમે કાંઈ મરીએ એવા નથી, પણ હવે માણસો માટે અદૃશ્ય જેવા છીએ.’ ૨/૪૧૨
૮. આચાર્ય ભગવતપ્રસાદજી મહારાજ, અમદાવાદમાં સાધુ નારાયણદાસજી, ભુજમાં સાધુ ગોવિંદપ્રિયદાસજીને, આંબામાં હરિભક્ત દેવશી લુહારને, ગામ ચાડિયામાં માધવચરણદાસ તથા માધવપ્રિયદાસને દિવ્ય દર્શન. ૨/૪૧૩
૯. વીરપુરના હરિભક્તો તથા પંચાળના દરબાર દાજીભાઈને દિવ્ય દર્શન. ૨/૪૧૩
૧૦. ગોંડલમાં મોનજી સોનીને દિવ્ય દર્શન. ૨/૪૧૪
૨. **ગુણાતીતના સંગે ગુણાતીત (‘બેચર પંડ્યાને સ્વામી ધામ બતાવે છે’ થી ‘વંકા આગળ વાંકડા’ સુધીના જ પ્રસંગો)**
૧. ભજન કરતાં ક્રિયા કરો. ૧/૩૪૨
૨. જાગા ભક્તને બ્રહ્મભાવના વચનામૃતો વાંચવા અને સમજવાનો અધિકાર. ૧/૩૪૭-૩૪૮
૩. શિવલાલ શેઠની આગળ તેમની મુમુક્ષુતા પ્રમાણે ભારે વાતો કરી. ૧/૩૫૨
૪. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની વાતોથી ત્યાગ-વૈરાગ્યની ખુમારી. ૧/૩૭૦
૫. કોવૈયાના રાધા ભગત - રેંથળના ગોવિંદ ભગત ૧/૩૮૭-૩૮૮
૬. રઘુવીરજી મહારાજ સ્વામીના સમાગમમાં - જો ગ્રંથિઓ ગાળીને તમને ગુણાતીત ન કરું તો હું ગુણાતીત નહીં. ૧/૪૦૨
૭. આ ચાર હરિભક્તોના દર્શન કરવા જાવું. ૧/૪૦૬
૮. સાધુ વામનપ્રસાદને ‘ગુણાતીત જ્ઞાનના’ ઝાડ થશે. ૧/૪૧૩
૯. સાક્ષાત્ શ્રીજીમહારાજનું દર્શન પણ આ ફૂલમાં આવી ગયું. ૧/૪૨૦-૪૨૧
૧૦. વાઘજીભાઈને ઉપાધિ ૧/૪૨૯
૧૧. બ્રહ્મવિદ્યાના ભણનારા ૧/૪૫૦
૧૨. બાપુ ! અંહીં બેઠા લોધિકાનું કામ નહિ થાય. ૧/૪૮૩
૧૩. બેચર ભગત. ૧/૪૮૭-૪૮૮
૩. **ગુણાતીતાનંદ સ્વામીનું ભક્તવત્સલપણું (‘સમાગમનો મહિમાથી’ થી ‘અમે અક્ષર છીએ તો તમને અક્ષરરૂપ કરીશું’ સુધીના જ પ્રસંગો)**
૧. હાટીના માળિયાના બાબુનો વ્યવહાર સ્વામીશ્રીએ સુધાર્યો. ૧/૨૯૨
૨. નથુભટ્ટ પાસે વ્યવહાર પ્રમાણે સેવા કરાવી. ૧/૩૨૬
૩. ઉપલેટાના લાલાભાઈ ઈન્દ્રના ઐરાવત પર ભાદર ઊતરે છે. ૧/૩૪૯
૪. સમૈયામાં પલળીને આવેલા હરિભક્તોને વસ્ત્રો અને જમવાની વ્યવસ્થા કરી. ૧/૩૫૦
૫. સ્વામીશ્રીના સંકલ્પે સરકારે હથિયાર બંધીનો કાયદો કરી સૌના હથિયાર જૂંટવી લીધાં.(અખોદરાના રાઘવજીનું ચોરોએ માથું કાપતાં.) ૧/૩૫૬
૬. ખાનદેશના હરિભક્તો બાથમાં ઘાલીને સ્વામી મળ્યા - પોતાની સાથે જમવા બેસાડ્યા, પ્રસાદી આપી. ૧/૩૫૩-૩૫૪
૭. ઉપલેટામાં લક્ષ્મણભાઈના શેરડીના વાઢમાં પાણી ઘણું થયું. (સ્વામીના આશીર્વાદથી) ૧/૩૯૯

૮. કોઈ એનું માથું કાપશે તો પણ પાછું સંધાઈ જશે.(હીરા રામાણીના દીકરા ઠાકરસીને આશીર્વાદ.) ૧/૪૦૦
૯. હરિભક્તોના દુઃખે દુઃખી થવું. - સંતોને ઉપદેશ. ૧/૪૦૮
૧૦. ડુંગરના શેઠની લાજ રાખી. - કન્યાના લગ્નનું નક્કી થયું. ૧/૪૨૨
૧૧. ઓણ સાલ રૂનો વેપાર કરશો નહિ.- પંચાળાના ગોવિંદભાઈ ને બળેજના મોરારભાઈને. ૧/૪૨૩-૪૨૪
- પ્ર.૮ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (દરેક ટૂંકનોંધમાં પાંચેક લીટીના બે પ્રસંગો લખવા.) (કુલ ગુણ ૮) નોંધ : દરેક પ્રસંગના ૨ ગુણ આપવા.**
- ૧. મૂળજી શર્માની જ્ઞાનની સ્થિતિ**
૧. કોઈ ઘરડા ભગવાન ભજતા નથી. ૧/૨૨-૨૩
૨. 'હું તમને તે પુરુષોત્તમ નારાયણ આપું'.-વસ્તા પટેલને આશીર્વાદ (જમવાના પ્રસંગે) ૧/૨૩
૩. હું તો ધામ જોવા ગયો હતો.(મોડે સુધી સૂતેલા મૂળજીને જગાડતાં મૂળજી સાકરબાને કહે છે.) ૧/૨૪
૪. જે વિદ્યાનો લેશ આ બ્રહ્માંડમાં પણ નથી એ પરાવાણી હું ભણ્યો છું. -(ઉપવીત સંસ્કાર વખતે) ૧/૨૭
૫. અમારે માથે જન્મ-મરણ નથી. ૧/૨૬
૬. મૂળજી અને લાલજીને સમાગમનો મહિમા. ૧/૨૯
૭. આપણો જીવાત્મા માયાના આવરણથી જેવો છે તેવો જણાતો નથી અને તેથી ભગવાનનો સંબંધ પણ તેને થતો નથી. (બાળમિત્રો સાથે) ૧/૩૩
૮. હેતરૂપી માયાની ગોળી. ૧/૩૪-૩૫
- ૨. અન્ય દેવોએ કહેલો સ્વામીશ્રીનો મહિમા**
૧. દત્તાત્રેયે બાવાજીને અક્ષરધામ ઓળખાવ્યું. ૧/૨૩૮-૨૪૦
૨. સાધુ ભગવાનદાસને થયેલ ત્રણેય દેવોના દર્શન. ૧/૨૯૮-૨૯૯
૩. પ્રગટ ભગવાન મેળવવા હોય તો જૂનાગઢ જા. - રામનાથ મહાદેવ - નારણજીને. ૧/૫૩૮-૫૪૦
- ૩. શ્રીજીમહારાજે પ્રસંગોપાત ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની અક્ષરબ્રહ્મ તરીકે કરાવેલી ઓળખાણ ('સ્વામીના અમે નિરંતરના જામીન છીએ' થી 'ભક્તચિંતામણિ પ્રસાદીભૂત' સુધીના જ પ્રસંગો)**
૧. નાજા ! એ તો અમારે રહેવાનું અક્ષરધામ છે. ૧/૧૬૭-૧૬૮
૨. આ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અમારું અક્ષરધામ છે. (કુરજી દવેને) ૧/૧૭૦
૩. અમારું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ આ સાધુરૂપે આજે અહીં છે. (જૂનાગઢની મૂર્તિપ્રતિષ્ઠાની સભામાં) ૧/૧૮૦
૪. આ સાધુ અમારે રહેવાના અક્ષરધામનો અવતાર છે. જૂનાગઢના નવાબને. ૧/૧૮૨
૫. આ મંદિરના મહંત સદ્ગુરુ શ્રી ગુણાતીતાનંદ સ્વામી એ અમારા અક્ષરધામનો અવતાર છે. (પ્રતિષ્ઠા બાદ સભામાં) ૧/૧૮૩
૬. આ તો અમારે રહેવાનું સાક્ષાત્ અક્ષરધામ છે માટે તેમના ચરણોમાં કોટિ ગંગા, કોટિ કાશી અને અનેક તીર્થો રહ્યાં છે. (શિવાનંદને પાણી પાપું તે પ્રસંગ) ૧/૧૮૭
૭. જૂનાગઢમાં અમારું મૂર્તિમાન અક્ષરધામ સગડીના તાપમાં તપી ગયું. તેથી અમે પણ તપી ગયા. ૧/૧૮૭-૧૮૮
૮. કારિયાણીમાં બિરાજેલા મહારાજ - ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને ઠેસ વાગી - અમારા અક્ષરધામને ઠેસ વાગી તેથી ટેકો આપ્યો. ૧/૧૮૮-૧૮૯
૯. આ સાધુ તો અમારે રહેવાનું અક્ષરધામ છે. અમે એમનામાં અખંડ વાસ કરીને રહ્યા છીએ. (ભૂખ્યા સંતોને જમાડયા) ૧/૧૯૦
૧૦. એમની મોટપ કાંઈ આસનથી કે મહંતાઈથી નથી. અક્ષરબ્રહ્મનો અવતાર છે તેમ સમજાવ્યું. (શુકસ્વામી આસન શોધવા લાગ્યા ત્યારે) ૧/૧૯૧
- પ્ર.૯ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ ત્રણ પ્રસંગ વર્ણવી મનન લખો.(પ્રસંગવર્ણન આઠેક લીટીમાં તથા મનન ચારેક લીટીમાં લખવું) (કુલ ગુણ ૧૨)**

નોંધ : પ્રસંગના ૩ ગુણ, મનનનો ૧ ગુણ. મનન અહીં આપ્યા કરતાં જુદું પણ હોઈ શકે પણ વિષયને અનુરૂપ હોય તો તેના પૂરેપૂરા ગુણ આપવા.

૧. 'તમારું હેયું ધગી ગયું છે' (૧/૪૭૮-૪૮૦)
- પ્રસંગ : તુલસીભાઈ સ્વામીશ્રીને વારંવાર પ્રાર્થના કરે : 'સ્વામી ! મને મારા દીકરા વાઘજી જેવું ટાઢું કરી

ધો.’ અને વારંવાર સભામાંથી ઊઠે અને આવ-જા કર્યા કરે. એક દિવસ સ્વામીશ્રીએ તેમને કહ્યું : ‘તમને કેટલા વરસ થયાં ?’ બોતેર થયાં હશે. - આ બોતેર વર્ષના ચૈત્ર-વૈશાખ માસના તાપથી તમારું હૈયું એટલું બધું ધગી ગયું છે કે એક બે વાતોથી તે શાંત ન થાય - લાખ મણ લોઢીનું દૃષ્ટાંત - વાધજી જેવું ન થવાય - ‘હરિનો મારઘ છે શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને.’ - સત્સંગ કરાવવા કડવી વાત પણ કહી દેતા. **મનન** : ‘હરિ વિના હિતકારી બીજું કોઈ તારું નથી...’ ભગવાન અને ભગવાનના સંત જ સાચી વાત કડવી હોય તો પણ કહે છે. તેઓ જીવના સાચા સગા છે. તેમના વિના જીવનું કલ્યાણ ન થઈ શકે. ભગવાન ભજવા તે કાયરનું કામ નથી. તે તો જે શૂરવીર હોય તે જ ભજી શકે. અરોગી કરવા અર્ભકને પાચે કડવેરા કવાથ સંત વિના કોણ કહે....

૨. ‘સત્પુરુષમાં હેડો થયો છે ?’ (૨/૨૯૧-૨૯૨) પ્રસંગ : સ્વામીશ્રી બપોરે સ્નાન કરતા હતા. તે સમયે ઘોડી હણહણી - નવ દિવસ સુધી જે ઘોડી સાથે બાંધી હતી તેની સાથે હેડો થયો હતો. તે ઘોડી આજે વેચી દીધી. - સ્વામીશ્રીએ બાલમુકુન્દદાસ સ્વામીને પૂછ્યું : ‘તમને સત્સંગમાં આવ્યે કેટલા વરસ થયાં ? - ચૌદ વર્ષ - ‘એ ઘોડી જેટલોય સત્પુરુષનો હેડો થયો છે ?’ - ‘મોટાપુરુષ સાથે જીવ જડ્યા વિના સુખ, શાંતિ કે ગુણ આવે જ નહિ.’ - આશ્રિતોમાં દિવ્ય ગુણો પ્રગટ કરવા હતા. જેથી જગતની ગંધ તેમનામાં રહે જ નહીં. **મનન** : સત્પુરુષની હંમેશા એક જ ઈચ્છા હોય છે. જે જે મારાં સંપર્કમાં આવે તે મારા જેવા જ સુખિયા રહે. મારા કહેવાયા છે તેમાં તલમાત્ર પણ કસર રહેવા દેવી નથી.

૩. અમદાવાદની સભામાં પુરુષોત્તમપણાની વાતું (૧/૪૩૨-૪૩૬)

પ્રસંગ : આવી વાતો અમે તો સાંભળી નથી અને તમે ક્યાંથી કરો છો? - ઉત્તમાનંદ સ્વામી અને અન્ય સંતો -વૃધ્ધ અને અનુભવી સંત આનંદ સ્વામીની સાક્ષી રાખી સ્વામીશ્રીએ કરેલી પુરુષોત્તમપણાની વાતો - એવા સદ્ગુરુ કોણ ? - મહારાજની મૂર્તિમાંથી ચોવીસ અવતારો પ્રગટ થઈ પાછા લીન થયેલા - વ્યાપકાનંદ સ્વામી અને પર્વતભાઈને - માંગરોળમાં સ્વરૂપાનંદ સ્વામીને થયેલો પુરુષોત્તમપણાનો નિશ્રય - ઈસ ખડે મેં તો પડે જ હૈ. - અનંત નરનારાયણ, અનંત કૃષ્ણનારાયણ આ પ્રગટ પુરુષોત્તમ સહજાનંદ સ્વામીનું ભજન કરે છે. આનંદાનંદ સ્વામીને - તમને પૂંઠ કેમ દેવાય ? - વચનામૃત. ગ.મ.લ. મને બીજા અવતાર જેવો જાણશો તો મારો દ્રોહ કર્યો કહેવાશે. - તમારા બાપના ગુણ અને મહિમા કહીએ છીએ. - આચાર્ય અયોધ્યાપ્રસાદજીને. - એમને મહારાજે પુરુષોત્તમપણાની કૂંચી આપી છે ને મોક્ષની વાત તો તમારે અમારી પાસેથી જ સાંભળવી પડશે. - અરે ગુણાતીત ! તમે તો બોત યાદ રાખ્યું છે. **મનન** : મહારાજ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ છે. તે વાત કરવાની એકપણ તક સ્વામીશ્રી છોડતા નહિ. સાથે સાથે સંજોગો પ્રમાણે પોતાની વાત સાચી છે. તેની સાક્ષી પણ વડીલ સંતો પાસે પ્રમાણ કરાવતા એટલે મુમુક્ષુને મહારાજનું સર્વોપરીપણું સમજવું સરળ થઈ જાય.

૪. ‘સાધુથી ચાંદીના મ્યાનામાં ન બેસાય’ (૧/૪૧૪-૪૧૬) પ્રસંગ : ખંભાતના હરિભક્તોઓ નવાબ સાહેબને બેસવાનો ચાંદીનો મ્યાનો ખાસ સ્વામીને બેસારવા લઈ આવ્યા. - સાધુની ચાંદીના મ્યાનામાં ન બેસાય - નવાબને અવગુણ આવે કે ખોટું લાગે તે કાંઈ તેના હાથમાં નથી. - મોટા સિદ્ધ છે, પણ ફાટેલ ગોદડી તેમને શોભવા દેતી નથી. - આ તો ચીંથરે વીટેલ રતન છે. - એના નૂર અલ્લા જેસા હૈ ઔર બડે બડે પેંગબર ઉનકા દીદાર ચાહતે હૈ. - અમારી વાતુ તો ખમિયાળા તીર જેવી છે. - નવાબ સાહેબે રસોઈ દીધી. **મનન** : ભગવાન કે સંત જે સ્વરૂપે હોય તે સ્વરૂપે જ બધાના ચિત્ત હરી લે તેવા છે. જીવ-પ્રાણી માત્રના નાડીપ્રાણ તેમના હાથમાં છે. એટલે તેમના વર્તનથી કોઈને ખોટું લાગવું કે ન લાગવું તે પણ તેમના જ હાથમાં છે.

૫. ‘કાલ કેણે ભાળી છે? કાલનો નિર્ધાર નહીં’ (૨/૪૦૨-૪૦૩)

પ્રસંગ : પોતાની અંતિમ પળોનું સુખ આપતાં ત્રિકમદાસ સાથે સ્વામીશ્રી વાતો કરતા હતા. એટલામાં દરબાર અભયસિંહએ આવી દરબારગઢમાં પધારવાની વિનંતી કરતા સ્વામીશ્રી દરબારગઢમાં પધાર્યા. ત્યારે અભયસિંહે કહ્યું : ‘દયાળુ ! આપને રાજી કરવા સારુ જૂનાગઢમાં પાકો થાળ બાંધી આપવા મારો વિચાર છે. તો આપ જેમ કહો તેમ કરું.’ પ્રસન્ન થયેલા સ્વામીશ્રીએ કહ્યું : ‘જૂનાગઢમાં ઠકોરજીને પાકો થાળ થતો નથી. તે કરાવવા તમે ધારણા કરી એટલે અમે ઘણા રાજી થયા છીએ.’ પછી તેમણે કહ્યું : ‘ગામ વાછરામાં અમારા ગરાસની જમીન છે તે થાળ કરાવવા માટે કૃષ્ણાર્પણ કરવાનો લેખ કર્યો છે, તે આવતી કાલે આપને આપીશ.’ એટલે સ્વામીશ્રી બોલ્યા : કાલ કેણે ભાળી છે ? કાલનો નિર્ધાર નહીં. આ ટાણે જ લાવો.’ સ્વામીશ્રીનું વચન

સાંભળતાં દરબારે તે લેખ પોતાના કુંવર ભગવત્સિંહજીને હાથે સ્વામીશ્રી આગળ મૂકાવ્યો અને કુંવરને પગે લગાડ્યા. એટલે રાજી થયેલા સ્વામીશ્રી કુંવરને માથે હાથ મૂકી બોલ્યા : ‘આ ભગવાનના આપેલા કુંવર છે, તેથી તેનું નામ અમે ભગવત્સિંહજી પાડ્યું છે. કુંવરને આશીર્વાદ આપી ઉપદેશની વાતો કરી મંદિર પધાર્યા. **મનન** : ‘કલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અબ’ ‘કાલ એટલે ક્યારે પણ નહીં.’ સ્વામીશ્રી દરેક કાર્ય ત્વરાથી કરવાના આગ્રહી હતા. વળી તેમણે ગર્ભિત રીતે પોતે ધામમાં જવાના છે. તેનો સંકેત પણ આપી દીધો. પણ આપણે જીવ દશાવાળા મોટાપુરુષની વાત સમજી શકતા નથી.

પ્ર.૧૦નીચે આપેલાં પાત્રોમાંથી કોઈ પણ એક પાત્રના પ્રસંગો વર્ણવી વ્યક્તિત્વનું આલેખન કરો. (કુલ ગુણ ૮)

નોંધ : પાત્રના પ્રસંગો વધારે હોય તેથી બધા જ પ્રસંગોનું વર્ણન હોવું જરૂરી નથી.
૬ ગુણ પ્રસંગોના અને ૨ગુણ વ્યક્તિત્વના આલેખનના આપવા.

૧. દરબાર શ્રીઅભયસિંહજી (ગણોદ) : પ્રસંગો :

૧. રાજા ભાવસિંહના પુત્ર ખેંગારજી અને તેમના પુત્ર અભયસિંહ - સ્વામીશ્રી દ્વારે વર્તમાન ઉપદેશ - નિશ્ચય અને પક્ષ અતિ દૃઢ. ૧/૫૮૮
 ૨. નિત્યક્રમ - જીવનશૈલી - હરિલીલામૃત ગ્રંથમાં અચિંત્યાનંદ વર્ણી અને અભયસિંહ નૃપનો સંવાદ - સ્વામીએ પૂજા કરવા આપેલી મૂર્તિ પટારામાં - કુંવરીને મહારાજના દર્શન. ૧/૫૮૯
 ૩. ગુણાતીતાનંદ સ્વામીએ કાઢેલો ક્ષય રોગ તથા આપેલો દીકરો - અલીભાઈ ખત્રીનો પ્રસંગ - નિયમ, નિશ્ચય અને પક્ષનું ઉત્તમ ઉદાહરણ. ૧/૫૮૦-૫૮૧
- વ્યક્તિત્વનું આલેખન :** સ્વામી થકી મહારાજની સર્વોપરી નિષ્ઠા દૃઢ કરી હતી. નિયમ, નિશ્ચય અને પક્ષનું પણ ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું હતું. સ્વામીશ્રીના વચનમાં દૃઢ વિશ્વાસ હતો.

૨. રામદાસ સ્વામી (જૂનાગઢ) (૧/૫૮૩-૫૮૬)

પ્રસંગો : શિયાણીમાં જન્મ - મછીયાવનું પાણી મહારાજે હરામ કર્યું. શ્રીહરિની રૂચિના સાક્ષી - ગુણાતીતાનંદ સ્વામીની કોણી પથ્થર નીચેથી કાઢી - શ્રીહરિની પ્રીતિનો અનુભવ પાર્ષદી દીક્ષા - ધર્મકુળની ગાડી હાંકવાની સેવા - નંદને બદલે દાસાંત દીક્ષાની શરૂઆત. દીક્ષા આપી રામદાસ નામ. - તપ અને ત્યાગની રુચિ - સ્વામીની ગેરહાજરીમાં જૂનાગઢ મંદિરનો વહીવટ સંભાળતા વંથળી પહોંચતાં ગઢને કાંગરે મહારાજની મૂર્તિનાં દર્શન. - આજ્ઞા ભેળી મૂર્તિ - ‘સુખ આવે છે તો મૂર્તિ દેખાશે’ યોગેશ્વરદાસને - ધ્યાનનું અંગ - ધામમાં જવાનો સંકલ્પ - અહીં રહેવું હોય તો ઔષધ ચોપડવું પડે ને ? હવે તે સમયો ત્યાં કરીશ .

વ્યક્તિત્વનું આલેખન : મહારાજના ઘણા પ્રસંગોના સાક્ષી બન્યા. સ્વામીનો હાથ પથ્થર નીચેથી કાઢી શ્રીજીમહારાજનો રાજીપો મેળવી લીધો. ધર્મ, નિયમ પાળવામાં શૂરવીર હતા. હંમેશા સ્વામીશ્રીની રુચિ પ્રમાણે જ વર્તતા. સ્વામીશ્રીની આજ્ઞા પાળી ધામમાં જવાનો સંકલ્પ પડતો મૂકી સાજા થયા.

વિભાગ ૩: સનાતન ધર્મ અભિગમ - નવી આવૃત્તિના આધારે

પ્ર.૧૧ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો. (કુલ ગુણ : ૫)

નોંધ : અડધા સાચા જવાબનાં ગુણ આપવા નહીં.

૧. નિકોટીન વિષે ચિકિત્સકોનો સર્વમાન્ય અભિપ્રાય શું છે? (૨૬)
૪. નિકોટીન એક વિષમય રાસાયણિક પદાર્થ છે, તેનો એક ગ્રામ (અડધું ટીપું) મનુષ્યનો પ્રાણ હરી લેવા માટે પર્યાપ્ત છે.
૨. મનુષ્ય પોતાના કર્મના ફલસ્વરૂપ કઈ યોનિને પામે છે ? (૧૧૬)
૪. મનુષ્ય પોતાના કર્મના ફલસ્વરૂપ ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ યોનિને પામે છે.
૩. જે લોકો સાત્વિક કર્મ કરે છે એમને કેવી ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે ? (૧૦૮)
૪. જે લોકો સાત્વિક કર્મ કરે છે એમને ઊર્ધ્વગતિ ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે.
૪. અર્યાસ્વરૂપ વિશે ભગવાન સ્વામિનારાયણનો શું મત છે? (૮૦)
૪. સ્વયં ભગવાન કે ભગવાનના ધારક સંતે આપેલ અને વિધિપૂર્વક સ્થાપેલ ચિત્ર-પાષાણાદિકની મૂર્તિમાં ભગવાન સ્વયં અનુગ્રહથી નિવાસ કરીને રહે છે અને ભક્તોના મનોરથ પૂરા કરે છે.

૫. વીકમશી ખાયર પૂર્વજન્મમાં કોણ હતા ? (૧૪૨)
જ. વીકમશી ખાયર પૂર્વજન્મમાં ખંભાતના સુથાર હતા.

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ લખો. (ચાર થી પાંચ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. વિશ્વમાં પુનર્જન્મ સિદ્ધાંતની હિન્દુ, બૌદ્ધ, જૈન અને પ્રાચીન મિસ્ત્ર ધર્મની વ્યાપકતા લખો. (૧૩૮)

- જ. (૧) હિન્દુ ધર્મમાં પુનર્જન્મ એ એક સૈદ્ધાંતિક હકીકત છે. વેદ-વેદાંત, દર્શન, સ્મૃતિ, પુરાણ વગેરેમાં આ સિદ્ધાંત સ્થાપિત કર્યો છે. ચાર્વાકદર્શન સિવાય બધાં દર્શન એ સ્વીકારે છે. (૨) બૌદ્ધ અને જૈન ધર્મમાં પણ તેનો સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. (૩) પ્રાચીન મિસ્ત્રમાં પણ પ્રેતાત્મા અને પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત માનવામાં આવે છે.

૨. પરમાત્માના વ્યૂહ સ્વરૂપ વિષે લખો. (૮૮)

- જ. પરમાત્માનું વ્યૂહ સ્વરૂપ : ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, સંહાર માટે વાસુદેવ, સંકર્ષણ, અનિરુદ્ધ અને પ્રદ્યુમ્ન - એ ચાર સ્વરૂપને ચતુર્વ્યૂહ કહે છે. પર સ્વરૂપ જ્ઞાન, બળ, શક્તિ, ઐશ્વર્ય, વીર્ય અને તેજ - આ છ ગુણો પરિપૂર્ણ હોય છે. જ્યારે ચતુર્વ્યૂહમાં વાસુદેવ સિવાય અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન અને સંકર્ષણ એ ત્રણે સ્વરૂપોમાં બબ્બે ગુણો હોય છે. ભગવાન સ્વામિનારાયણના મત અનુસાર પ્રત્યેક બ્રહ્માંડમાં દસ-દસ મૂર્તિ છે. છ સગુણ છે. : અનિરુદ્ધ, પ્રદ્યુમ્ન અને સંકર્ષણ તથા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ. ચાર નિર્ગુણ છે : વાસુદેવનારાયણ, કૃષ્ણનારાયણ, લક્ષ્મીનારાયણ અને નરનારાયણ.

૩. ચાર પ્રકારના દેહ વિષે જણાવો. (૧૩૮-૧૪૦)

- જ. ભગવાન જે તે જીવ જીવ પ્રત્યે અંતર્યામીરૂપે રહ્યા છે અને જે જીવે જેવાં કર્મ કર્યાં છે તે જીવને તેવા દેહને પમાડે છે, તે સમજાવતાં શ્રીજમહારાજ કહે છે : ‘અને તે જીવ છે તેણે પૂર્વજન્મને વિષે કેટલાંક કર્મ તો સત્ત્વગુણ પ્રધાનપણે કરીને કર્યાં છે અને કેટલાંક કર્મ તો રજોગુણ પ્રધાનપણે કરીને કર્યાં છે અને કેટલાંક કર્મ તો તમોગુણ પ્રધાનપણે કરીને કર્યાં છે, તે કર્મને અનુસાર એ જીવને ભગવાન જે તે ઉદભિજ જાતિના જે દેહ, જરાયુજ જાતિના જે દેહ, સ્વેદજ જાતિના જે દેહ અને અંડજ જાતિના જે દેહ તેને પમાડે છે અને સુખ-દુઃખરૂપ જે કર્મના ફળ તેને પમાડે છે અને તે જીવના કર્મને અનુસારે તેના દેહ થકી બીજા દેહને સૂજે છે.’ (વચ. ગા.પ્ર. ૧૩)

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા પ્રશ્નોમાંથી કોઈ પણ એકનો મુદ્દાસર જવાબ લખો. (દસેક લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૩)

૧. બ્રહ્મચર્ય-પાલન કેવી રીતે કરશો ? : પવિત્ર સંકલ્પ રાખો. (૫૧)

- જ. આજના જમાનામાં સહશિક્ષણ કે બીજા અનેક છૂટછાટો, મોજશોખ અને ઉપભોગનાં સાધનોનું પ્રધાનપણું વધવાથી અથવા સ્ત્રી-પુરુષના સમાનાધિકારની ભાવનાથી સાથે હરવું-ફરવું, ખાવું-પીવું વગેરે દિન-પ્રતિદિન વધારે વેગ પકડતું હોઈ, બ્રહ્મચર્ય પાળવું જ મુશ્કેલ છે અથવા અશક્ય છે- એવી એક જડભાવના આજના યુવાનોમાં ઘર કરી ગઈ છે. પરંતુ એ ભાવના ખોટી છે. ‘મારે તો બ્રહ્મચર્ય પાળવું જ છે. ગમે તે મુશ્કેલી આવે પણ તેમાંથી ડગવું નથી.’ એવી દૃઢ ભાવના કે પવિત્ર સંકલ્પ કરીએ તો તેમાં ઘણું બળ રહ્યું છે. સામાન્ય રીતે આપણે અનુભવ કરીએ છીએ કે રાત્રે સૂતી વખતે જો દૃઢતાપૂર્વક શુભ સંકલ્પ કરીએ કે ‘કાલે સવારે ચાર વાગે ઊઠવું છે’ તો નિશ્ચય માનો કે ઘડિયાળના એલાર્મ વગર ચાર વાગે આપણી આંખો ખૂલી જશે. આજસને વશ થઈ આપણે પાછા સૂઈ જઈએ એ વાત જુદી છે; પરંતુ સંકલ્પમાં એટલું બળ છે કે રાત્રે કરેલા ઠરાવ પ્રમાણે તે સવારે ઉઠાડી દે છે. જો સામાન્ય વિચારોમાં આવી શક્તિ હોય તો શ્રદ્ધાપૂર્ણ શુદ્ધ ભાવનાવાળા સંકલ્પમાં કેટલી તાકાત હોઈ શકે તેનું તો અનુમાન જ કરવું રહ્યું. ‘મન એવ મનુષ્યાણાં કારણં બન્ધમોક્ષયોઃ ।’ એ શાસ્ત્રનો અચળ સિદ્ધાંત છે. કલ્પવૃક્ષ નીચે બેસનારને જે ઈચ્છે તે મળે. જો ભોજન કે પથારીની કલ્પના કરે તો તે પ્રાપ્ત થાય. અને કુહાડી કે ભૂતની કલ્પના કરે કે ‘કુહાડી મને વાગશે તો ?’ અથવા ‘ભૂત મને ખાઈ તો નહિ જાય ને ?’ એવા સંકલ્પો પણ સિદ્ધ થાય છે. શાસ્ત્રકારો પરમાત્માને તથા સંતને કલ્પવૃક્ષ અને પરમ ચિંતામણિ કહે છે. તેનું સારું ફળ મેળવવા માટે બૂરા વિચારો, કામનાઓનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જ રહ્યો. ભૂંડા વિચારો પિશાચતુલ્ય છે. વિશ્વાસો ગુરુવાક્યેષુ ફલદાયક : । ગુરુદેવના વચનમાં અતિશય વિશ્વાસ, એ અતિશય બળવાન છે કે ગમે તેવું દુષ્કર કાર્ય પણ સરળ થઈ જાય છે. રાત્રે સૂતાં પહેલાં દરરોજ પોતાના ઈષ્ટદેવના મંત્રની પાંચ માળા કરી પવિત્ર સંકલ્પ ધારવો કે ‘કુમાર્ગે ચાલવું જ નથી,’ તો એમાંથી પ્રગટ થતી અદ્ભુત શક્તિ દ્વારા દુઃસ્વપ્નો નાશ પામે છે. દૈવી શક્તિ પ્રગટ થાય છે. જેવો ધ્વનિ તેવો પ્રતિધ્વનિ. Action

and reaction are equal and opposite. એ પ્રકૃતિના સિદ્ધાન્તાનુસાર આપણે ભગવાનની તથા સંતપુરુષની જેટલી સ્તુતિ કરીશું, પ્રાર્થના કરીશું, એવું ભગવાન તથા સંતપુરુષ આપણને આપે પણ છે. જો આપણે કહીશું કે ‘હે ભગવન્ ! હે સ્વામિન્ ! આપ વીર્યવાન છો.’ તો તેઓ આપણને કહેશે : ‘તમે વીર્યવાન થાવ.’

૨. શાકાહારમાં વિપુલ પોષક તત્ત્વો (૯-૧૦)

- જ. શાકાહારમાં કાર્બોહાઈડ્રેટ્સ, કેલ્શિયમ તથા ફાઈબર જેવાં તત્ત્વો (જેનો માંસમાં બિલકુલ અભાવ છે) પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહે છે. શરીરના પૂરા વિકાસ માટે તથા રોગ સામે રક્ષણ મેળવવા જરૂરી તત્ત્વો શાકભાજીમાંથી મળી રહે છે. આહારશાસ્ત્રી રોબર્ટ મેરી કેરીસન ભાજી વિષે લખતાં જણાવે છે કે ‘ભાજી રોગ સામે રક્ષણ આપવામાં ઢાલ સમાન છે. કારણ કે તેમાં કેલ્શિયમ, સોડિયમ અને કલોરિન જેવા ઉત્તમ પ્રકારના ખનિજ ક્ષારો છે. આ ક્ષારો આપણને બીજા કોઈ ખોરાક દ્વારા મળતા નથી. ક્ષારોના અભાવે કેટલાંક દર્દો અને ખાસ કરીને કબજિયાત થાય છે. શાકાહારમાં પોષક તત્ત્વો વિપુલ પ્રમાણમાં હોવાથી તેના પરિણામે સ્વસ્થ અને દીર્ઘ જીવન મળે છે. પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન બ્રિટને માંસની હેરફેર રોકવાથી ડેનમાર્કની સરકારે તેની પ્રજાને અનાજ, શાકભાજી અને ફળફળાદિ ખાવા માટે ફરજ પાડી હતી. તેના પરિણામે પ્રથમ વર્ષ દરમિયાન ડેનમાર્કમાં મૃત્યુનો દર ૧.૭% ઘટી ગયો હતો. નોર્વેમાં પણ આ સમય દરમિયાન શાકાહાર વધ્યો હોવાથી હૃદયરોગનું પ્રમાણ ઘટ્યું હતું. પરંતુ વિશ્વયુદ્ધ બાદ જ્યારે ફરી માંસાહાર પૂર્વવત્ શરૂ કર્યો ત્યારે આ બંને દેશોમાં અનુક્રમે મૃત્યુદર તથા હૃદયરોગની ટકાવારી યુદ્ધ પહેલાંના સમય જેટલી થઈ ગઈ હતી.

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર ટૂંકનોંધ લખો. (પંદર થી વીસ લીટીમાં) (કુલ ગુણ : ૬)

૧. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયમાં મૂર્તિપૂજનનું મહત્ત્વ (૯૧-૯૫)

- જ. શ્રીજીમહારાજે સંવત ૧૮૭૭ના ચૈત્ર માસમાં ત્રણ ગૂઢ સંકલ્પો કર્યા : ‘મારા પ્રતાપે કરીને અધર્મ સર્ગ નાશ પામ્યો છે, ધર્મનું રૂડી રીતે પૃથ્વી ઉપર સ્થાપન થયું છે. સંતો તથા હરિભક્તો પણ પરમ સુખ પામ્યા છે. આ રીતે મારું પૃથ્વી ઉપર પ્રગટ થવાનું પ્રયોજન સિદ્ધ થયું છે, તથાપિ આ પૃથ્વી ઉપરથી અંતર્ધાન થઈશ ત્યારે મારા ભક્તો તેમજ ભવિષ્યમાં થનારા આશ્રિતો આલંબન વિનાના ન થઈ જાય તે માટે પણ કાંઈ કરવું જોઈએ’ - એમ વિચારી પોતાના પ્રમાણે હતો : આશ્રિતોના કલ્યાણ માટે તેમણે ત્રણ સંકલ્પો કર્યા. તેમાં પ્રથમ સંકલ્પ આ પ્રમાણે હતો : ‘મંડામંદિરો કરાવી તેમાં અમારી મૂર્તિની સ્થાપના કરવી, જેથી મુમુક્ષુઓ તે તે મૂર્તિઓની ભક્તિ-ઉપાસના કરી શકે’ - આ હેતુ સમજાવતાં શ્રીજીમહારાજ કહે છે કે ‘પરમેશ્વરની ઉપાસના રહેવા સારુ ત્યાગનો પક્ષ મોળો કરીને અમે મંદિરો કરાવ્યાં છે અને તેમાં ભગવાનની મૂર્તિઓ પધરાવી છે. તેમાં ત્યાગ થોડો રહેશે તો પણ ઉપાસના રહેશે તો તેણે કરીને ઘણાક જીવનાં કલ્યાણ થશે.’^{૪૧} શ્રીજીમહારાજનો હૃદયગત અભિપ્રાય તો ભગવાનની ભક્તિ અને ઉપાસનાનો ભંગ ન થાય એટલું જ નહિ, પરંતુ એ ઉપાસના, ભક્તિનો પ્રવાહ અખંડિત ચાલુ રહે તે માટે ભગવત્સ્વરૂપ ભગવત્પ્રતિમાનાં આલંબન અને આશ્રયની જરૂર પડે છે. આ જ ભાવાર્થને નિષ્કુળાનંદ સ્વામી તેમના કાવ્યમાં ગૂંથી લેતાં જણાવે છે કે -

પછી નાથે વિચાર્યું અંતરે, જ્યારે હું નહિ હોઉં આ ઘરે;

ત્યારે મારા આશ્રિત નરનાર, થાશે નિરાલંબ નિરાધાર.

તેના કલ્યાણ કરવા સારુ, કરી મંદિર મૂર્તિઓ બેસારું;

વળી મારું ગુરુપણું જેહ, સ્થાપું ધર્મકુળમાંહી તેહ.

એમ વિચારીને તતખેવ, પછી નરનારાયણ દેવ;

લક્ષ્મીનારાયણાદિકની સારી, પોતાની મૂર્તિઓ બેસારી.^{૪૨}

એ રીતે મહારાજ કહે છે : મૂર્તિ, આચાર્ય, સાધુ (સત્પુરુષ) અને શાસ્ત્ર દ્વારા અમે પ્રગટ રહીશું.^{૪૩}

એ સંકલ્પ મૂજબ શ્રીજીમહારાજે મંદિરો કરવાનો શુભ સંકલ્પ કર્યો, તદનુસાર અમદાવાદમાં નરનારાયણ (વિ.સં. ૧૮૭૮), ભુજમાં નરનારાયણ (સં. ૧૮૭૯), વડતાલમાં લક્ષ્મીનારાયણ (સં. ૧૮૮૧), ધોલેરામાં રાધિકા સહિત મદનમોહન (સં. ૧૮૮૨), જૂનાગઢમાં રાધારમણ (સં. ૧૮૮૪) તથા ગઢડામાં ગોપીનાથજીની (સં. ૧૮૮૫) મૂર્તિઓ ધામધૂમથી પધરાવી છેવટે અનેક ભક્તોને પોતાના સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય અને રાધાકૃષ્ણ વગેરે અવતારોથી પોતાનું પૃથક્પણું તથા સર્વોપરિપણું સમજાય એ હેતુથી વડતાલ મંદિરના દક્ષિણ ખંડમાં રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિ સમીપે પોતાની મૂર્તિ હરિકૃષ્ણ નામથી પધરાવી. શ્રીહરિએ રાધાકૃષ્ણ મૂર્તિની સમીપમાં પોતાની મૂર્તિ ‘હરિકૃષ્ણ મહારાજ’

નામથી પોતાના એકાંતિક ભક્તોની પ્રસન્નતા માટે પ્રતિષ્ઠાપિત કરી. આ પ્રમાણે મહામંદિરો કરી મહારાજે - ધાતુ પાષાણની મૂર્તિ વિધિ સહિત પધરાવી, પરંતુ આ મહામંદિરોમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલી આ મૂર્તિઓ એ શ્રીજીમહારાજનાં સ્વરૂપો ન હતાં, એટલે મહારાજે પોતાના જ સ્વરૂપનું ધ્યાન-પૂજન કરી શકે તે વિચારથી પોતાની મૂર્તિ તૈયાર કરાવી : અષ્ટ પ્રકારની પ્રતિમાઓમાં જે ચિત્ર પ્રતિમા છે તે લોકમાં પ્રત્યેક મનુષ્યને ભગવાનનાં દર્શન-અર્ચન-પૂજનાદિ કરવા માટે સુલભ છે, આવો શુભ સંકલ્પ કરી જૂનાગઢના સુથાર હરિભક્ત શ્રી નારાયણજીને બોલાવી છાપો તૈયાર કરાવી અને પ્રત્યેક હરિભક્તને વ્યક્તિગત ધ્યાન-પૂજા કરવા ચિત્રપ્રતિમાઓ આપી. શ્રીજીમહારાજે આ રીતે પોતાના ભક્તોનું અપૂર્ણપણું ટાળી નાખ્યું. મહામંદિરોમાં પ્રતિષ્ઠાપિત કરેલી મૂર્તિઓ દ્વારા અનંત આશ્ચર્યો પોતાના ભક્તોને જણાવ્યાં. આ મૂર્તિઓ દ્વારા અનંત આશ્ચર્ય જણાવ્યા ઉપરાંત મનુષ્યરૂપ શ્રીજીમહારાજ અને અર્ચા સ્વરૂપ મૂર્તિઓને વિષે કાંઈપણ ભેદ નથી એમ પણ સમજાવ્યું. તથાપિ ધ્યાન તો શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાનનું જ થાય, ઉપાસ્ય સ્વરૂપ - એકાંતિકભાવ ઉપાસના કરવા યોગ્ય તો એક સ્વામિનારાયણ ભગવાન જ છે. વચનામૃત લોયા પ્રકરણ ૧૧ના પ્રમાણે ‘પૂર્વે જે અનેક અવતાર થયા હોય તેમનું ધ્યાન ન કરવું’ તથા ગઢડાં અંત્ય પ્રકરણ ૧૬ પ્રમાણે ‘પણ શ્રી સ્વામિનારાયણ ભગવાનને વિષે જ પતિવ્રતાની ટેક રાખવી.’ તદુપરાંત, ગઢડા અંત્ય પ્રકરણ ૩૮માં અંતિમ શિખામણ આપતાં કહે છે કે ‘તમારી સર્વેની દૃષ્ટિ સમક્ષ વિરાજમાન એવો હું જે પ્રત્યક્ષ પુરુષોત્તમ ભગવાન તે તમારે સર્વેને એકાંતિકભાવે કરીને ઉપાસના કરવા યોગ્ય છું, ને મારા જે પૂર્વે ઘણાક અવતાર થયા છે તે નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે ને પૂજવા યોગ્ય છે.’ આ વિવેક પણ ભ્રમરૂપ થઈ અક્ષરધામમાં સદા સાકારમૂર્તિ એવા પુરુષોત્તમ નારાયણની સેવાના અધિકારી થવાના મહામોટા ધ્યેયને પહોંચી વળવા માટે રાખવો અત્યંત જરૂરી છે.

૨. આહાર શુદ્ધિ અને ભગવાન સ્વામિનારાયણ (૩૧-૩૫)

૧. સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના આશ્રિતોએ પાયાના પાંચ વર્તમાન તથા અગિયાર નિયમનું પાલન - માંગરોળમાં બાઈ-ભાઈના ધર્મોનું મહારાજે કરેલું વિવરણ - વડતાલ પુષ્પદોલોત્સવમાં ત્યાગી-ગૃહીને આદેશ - કેવળ ત્યાગીઓએ જ નહિ પરંતુ ગૃહસ્થોએ પણ (પછી ગમે તે જ્ઞાતિ વર્ણના હોય તો પણ તેમણે) મધ-માંસ, ડુંગળી-લસણ આદિ કેફ કરે એવી દરેક વસ્તુના સંસર્ગનો પણ ત્યાગ કરવો; તથા મારા આશ્રિત ગૃહસ્થ સર્વેએ ભાંગ, ગાંજો, અફીણ તથા ખાવાની, પીવાની ને સૂંઘવાની એ ત્રણ પ્રકારની તમાકુ આદિનું સેવન ન જ કરવું, તથા ઘૂતાદિ વ્યસન, ચોરી અને અસત્યનો પણ દૂરથી જ ત્યાગ કરવો. (સત્સંગિજીવન:૩/૬૨/૩થી ૫) - પ્ર. ૧૮ સાતમાળની હવેલી - તૃણની ઝૂંપડીના દૃષ્ટાંતે પંચઆહારનો વિવેક- વાતાવરણની અંતઃકરણ પર થતી અસર. ૩૧-૩૩
૩. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોની સૂક્ષ્મ અસર અંતઃકરણ પર શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગંધ - ભૂંડાને યોગે ભૂંડા અને ભગવાન કે સંતને યોગે સારા. (સંપૂર્ણ વર્ણન પરીક્ષાર્થી ઉપર અવલંબે છે.) ૩૩-૩૪
૪. સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ બંને પ્રકારના આહારની શુદ્ધિથી જ સત્ત્વશુદ્ધિ સાંપડે છે. ૩૪
૫. ગુણાતીતાનંદ સ્વામી - કુસંગીના ફેલમાં સત્સંગીના રોટલા ૩૫
૬. પૂજ્ય રવિશંકર મહારાજ : જમીન સારી, બળદ મજબૂત પણ કોસ કાણો તેથી વાડી લીલી ન થાય. ૩૫

